

5776

Torah from Around the World

Het Goddelijke attribuut van chesed (liefde en goedheid) zei: „Zolang Awraham er was, had ik niets te doen, want hij deed mijn werk in mijn plaats.” Sefer HaBahir

Sjabbat 12 maart 2016 / 2 Adar-II 5776, Pekoedé, Sjemot/Exodus 38:21 - 40:38

Tanach, blz. 190 - 196

Haftara: I Melachiem/Koningen 8:1 - 22, 37 - 53

Tanach: blz. 687 - 689, 690 - 692

Commentaar: Mark Kirschbaum is arts. Hij heeft daarnaast een jesjiewa-opleiding en probeert traditionele en mystieke commentaren te verbinden met eigentijdse filosofische inzichten.

Vertaler: Tamarah Benima

De oorspronkelijke [Engelse tekst](#).

Juridisch denken

tegenover schouderophalen

In de laatste sidra van het boek Sjemot/Exodus gaan we aan de slag met een van de ogenschijnlijk meest oninteressante passages in de Tora en met een paar van de meest interessante commentaren daar op. Nu er een einde komt aan de herhaalde beschrijvingen van het Misjkan (draagbare heiligdom, red.), wordt deze week een inventarislijst gegeven: een verantwoording van hoeveel edele metalen in totaal en vervolgens hoeveel goud, zilver en brons precies is gebruikt voor elk voorwerp dat aan het Misjkan is gerelateerd. Wat moet al deze boekhoudkundige informatie ons duidelijk maken?

De wijzen waarop de midrasj (commentaren op Tenach, red.) deze sidra leest zijn niet minder wonderlijk. De midrasj in Sjemot Rabba 51:6 vertelt ons dat nadat het Misjkan was afgebouwd, Mosjé besloot om verantwoording af te leggen over al het materiaal dat was

gebruikt, maar er niet achter kwam waar 1757 sjekel (munteenheid, red.) was gebleven. Hij begon zich zorgen te maken dat het volk zou gaan zeggen dat Mosjé een klein gedeelte van de gelden voor het Misjkan in eigen zak had gestoken. Maar toen deed God hem omhoog kijken, en hij herinnerde zich dat het geld gebruikt was om de vaviem, de haken voor de steunbalken, te maken. Vervolgens gaat de midrasj vanuit een ander vertelperspectief verder en zegt dat op dat moment „heel Israël”, niet Mosjé alleen, opgelucht was. Alsof de insinuatie dat het volk argwanend stond tegenover Mosjé niet expliciet genoeg was in dit gedeelte van de Midrasj, wordt later toegevoegd dat heel Israël Mosjé ervan verdacht rijk te worden door het Misjkan. Dit thema duikt op verschillende plaatsen op, bijvoorbeeld in de Jeruzalemse Talmoed, aan het einde van het deel Sanhedrin, waar het volk een soortgelijke beschuldiging uit op basis van een verkeerde berekening van de monetaire standaard.

Het is een beetje vreemd dat het volk Mosjé nog steeds niet vertrouwt en dat hij zich moet onderwerpen aan een dergelijk boekhoudverslag om aan te tonen dat hij ‘schoon’ is. Ik wil drie interpretaties van deze verantwoording brengen; de lessen die eruit worden geleerd, zijn steeds anders.

Het commentaar dat het meest verontschuldigend is voor het volk is de Tiferet Sjlomo (rabbijn Sjlomo Hakohen van Radomsk, die vernoemd wordt naar zijn beroemdste boek). Hij wijst erop hoe absurd deze beschuldiging tegen Mosjé is, immers, na de overwinning bij de Jam Soef (de Rietzee, red.) was het Mosjé die niets van de buit nam en het volk moest aansporen om verder te trekken. Daarom leest de Tiferet Sjlomo deze verantwoording op een totaal andere manier. Hij legt uit dat het hele doel van de Misjkan was *om met de goede bedoelingen van het volk een heilige ruimte te creëren*; voorafgaande aan het geven van geld moest het volk zich transformeren en hun hart tot het equivalent maken van de ark, etc., zoals wordt verklaard door de Zohar. Maar het volk maakte zich zorgen dat zij wellicht niet goed genoeg waren voor de taak, omdat zij wellicht andere motieven hadden zoals trots, zodat hun giften daardoor onwaardig waren en daarom niet waren gebruikt voor de bouw van het Misjkan. Om die reden, aldus zijn lezing, wilde het volk zien hoeveel van het geld was gebruikt en hoeveel er was afgewezen, als een manier om te zien wie er geslaagd was en wie had gefaald. Dat was de reden dat zij opgelucht waren en zich gewaardeerd voelden toen bleek dat alles wat zij hadden gegeven, was gebruikt. Wat ter discussie stond waren niet de bezittingen van Mosjé, maar die van het volk. Wat Mosjé hen toonde door deze verantwoording was dat zij inderdaad allen hadden bijgedragen aan het maken van het Misjkan.

De Sfat Emet (rabbijn Jehoeda Arjeh Leib Alter) heeft, in de Likkutim, de omgekeerde benadering. Terwijl de Tiferet Sjlomo de ‘argwaan’ van het volk ziet als uiting dat zij hun eigen spirituele onvolkomenheid onderkennen, gaat de Sfat Emet er van uit dat het volk wel degelijk argwanend staat tegenover Mosjé, en dat is meer in overeenstemming met de letterlijke lezing van de midrasj. Het volk begint te denken dat zij weliswaar het geld gaven, maar dat het *krediet* daarvoor naar Mosjé zou gaan zodra de Misjkan was afgebouwd. Op de een of andere manier begon het volk argwaan te koesteren (het is wellicht kenmerkend voor de psychologie van de massa om op deze manier paranoïde te worden) dat het bouwen van het Misjkan zou verworden tot een persoonlijke spirituele verheffing van Mosjé, dat hij al het ‘karmische krediet’ zou krijgen voor de bouw ervan, en dus op die manier misbruik zou maken van hun giften. Wat Mosjé hen leerde door de publieke verantwoording was dat elke jota (minieme hoeveelheid, red.) spiritueel materiaal dat aan het Misjkan was gewijd, op de juiste wijze de persoon vertegenwoordigde die deze giften had gegeven; dat iedere ziel, als het ware, zijn ‘plek’ in het Misjkan zou krijgen.

Het knarsende alternatief is om deze midrasjiem te lezen zonder er een draai aan te geven: dat het volk Mosjé daadwerkelijk van vanalles verdacht, los van iets dat inderdaad een verdachtmaking zou hebben kunnen uitlokken – vergelijkbaar met zoals het in de tegenwoordige Amerikaanse politiek toegaat. De Degel Machané Efraïm (rabbijn Mosjé Chaïm Efraïm van Sudlikov, kleinzoon van de Baal Sjem Tov, 1748-1800) bespreekt in zijn commentaar op sidra Ki Tisa hoe het volk Mosjé ook van seksuele misdaden verdacht! Ik zou willen aanvoeren dat deze prangende uiting van het volk om een grote leider naar beneden te halen een manifestatie is van het onvermijdelijke fenomeen dat optreedt wanneer iemand met zijn hoofd boven het maaiveld uitsteekt en iets nieuws en betekenisvols probeert te scheppen. De Amoraïm (een groep Talmoedgeleerden, red.) in de tijd van de Talmoed ondervonden hetzelfde (Babylonische Talmoed, Ketoebot 105:1), en velen van degenen die dit lezen hebben waarschijnlijk hetzelfde ervaren.

Ik zou willen aanvoeren dat er een diepergaande reactie mogelijk is, maar daarvoor is een kleine inleiding nodig, die ons langs Luhmann, Habermas en de Jismach Mosjé voert.

Een van de blijvende discussiepunten in de filosofie die het meest relevant zijn voor religieuze denkers, gaat over de plaats van het individu tegenover de behoeften van de ‘maatschappij’, hoe die ook is gedefinieerd. Men zou terug kunnen gaan naar Descartes en Kant, en Pascal, bijvoorbeeld, of naar Hegel en Kierkegaard, die qua tijd dichterbij zijn. Terwijl Hegel de totale geschiedenis van de mensheid zag als een speler in het kosmische proces waarmee het universum zichzelf probeert te leren kennen, kwam Kierkegaard op voor het individu – met diens dilemma’s en angsten als het drama waar alles om draait. In 1971 werd deze eeuwenoude vraag opnieuw van stal gehaald en in eigentijdse termen geformuleerd tijdens een debat tussen Nikolas Luhmann, een belangrijke vertegenwoordiger van de Systeemtheorie, en Jurgen Habermas, die opkomt voor de centraliteit van de leefwereld van het individu. Zonder al te zeer verstrikt te raken in de taal der filosofen, moet gezegd worden dat één begrip uit het technische taalgebruik van dit debat, volgens mij, betekenis heeft voor dit commentaar op de Tora.

Dat gaat als volgt: de Systeemtheorie kijkt naar de maatschappij als een stel georganiseerde gedragspatronen, die een sociaal systeem leert te kiezen uit een overweldigende hoeveelheid keuzen; ze maakt deze keuzen echter zonder de volledige informatie over waar deze keuzen toe zullen leiden. Dat is de manier waarop een maatschappij betekenis geeft aan alle mogelijkheden; de samenleving blijft leren van de uitkomsten die zij maakt op basis van de met elkaar in strijd zijnde gegevens uit de fysica en de biologie, uit de wetenschap en het sociale leven. Het systeem ontwikkelt een manier om naar zichzelf te kijken om zo subsystemen te vormen die met de ingewikkelde werkelijkheid kunnen omgaan; en het ontwikkelt manieren om daar op te reageren. Wetten, normen, eisen aan de burgers, politieke voorschriften – zij alle verschaffen de samenleving de meest eenvoudige en doelmatige wijzen van functioneren.

Habermas trekt ten strijde tegen deze technocratische benadering en roept om ethiek, idealen en de rol van het individu; hij pleit voor de ideale maatschappij, die is gebaseerd op ‘communicatieve actie’, op een sociologie die allereerst uitgaat van de behoeften van het individu (dit is, dat behoeft geen verduidelijking, een verschrikkelijk vereenvoudiging, ingegeven door beperkingen van tijd en ruimte. Ik raad u aan om de oorspronkelijke teksten te lezen, zoals ‘Legitimation Crisis’ en ‘The Philosophical Discourse of Modernity’). Als spirituele denkers gaat onze sympathie vrijwel automatisch uit naar denkers van de existentialists/critical theory-praxis (Habermas e.a., red.).

Maar de Tora zou ons wel eens de waarde kunnen leren van wat Luhmann ‘positieve wet’ noemt en ‘het positief gesloten systeem’. *Positieve wet* wordt door Luhmann gedefinieerd als wet die ontleend is aan de principes die door juridische systemen zelf worden voortgebracht; de juridische beslissingen worden bepaald door juridisch denken en eerdere juridische beslissingen, en niet door ideologische argumenten zoals die worden gevonden in religie, e.d. Dit leidt tot een wat normen betreft *gesloten systeem*, waar „condities uit de natuurlijke omgeving, de religie of de moraal geen vermogen hebben om wetten te maken, alleen juridische normen hebben dat.” (Luhmann, *Essays on Self-reference*, zoals geciteerd in Bausch, *Systems Research and the Behavioral Sciences*, 14:1997)

Laat ons nu terugkeren naar de chassidische meester, de Jismach Mosjé. Een klassieke lezing van sidra Pekoedé gaat over het begrip ‘schoon zijn’ (‘schone handen hebben’, onschuldig zijn, red.) in de ogen van God en van het volk, zoals wordt besproken in Misjna Sjekalim, hoofdstuk 3:2. Met andere woorden, een openbare verantwoording van het gebruiken van publieke gelden is verplicht, teneinde ervoor te zorgen dat de bestuurders elke verdachtmaking door het volk bespaard blijft, zelfs de bestuurder die in de hele wereld bekend staat als een totaal rechtvaardig individu. The Jismach Mosjé tekent aan dat hier een soort ‘Catch 22’ speelt (een onmogelijke keuze, red.) voor de bestuurders: aangezien zo’n openbare verantwoording door het volk verkeerd kan worden geïnterpreteerd als een vorm van exhibitionisme van rechtvaardigheid, kan het in het openbaar tonen van de eigen rechtvaardigheid een daad van ‘onbescheidenheid’ lijken.

Desondanks is deze schijnbare onbescheidenheid minder belangrijk dan de openbare verantwoording, en het kan niet worden gebruikt als een excuus om anders te handelen dan juist en fatsoenlijk. In de woorden van de Jismach Mosjé: „ware oprechtheid, *hajosjer ha’amiti*, vereist dat men geen aandacht besteedt aan de beschimping of de loftuiting door het publiek.” Met andere woorden, het recht en de dienstverlening aan de samenleving gedijt het best in een ‘gesloten systeem’: het in standhouden van de sociale rechtvaardigheid door een neutraal waardensysteem, of dat nu wel of niet populair is of in de mode.

Ik zou iets willen toevoegen aan deze les wat belangrijk is voor onze tijd. De ware sociale rechtvaardigheid wordt vaak het beste gediend door een ‘positief gesloten systeem’ omdat wij geneigd zijn om mensen ‘die we mogen’ weg te laten komen met dingen die we niet zouden toestaan in een onpersoonlijk systeem. Hoe veel misbruik is er niet gepleegd door politieke en religieuze leiders die werden bewonderd op andere gronden; misbruik dat niet zou mogen worden getolereerd, en waar niet de schouders over opgehaald zou mogen worden met het argument dat deze mensen ‘in het algemeen’ okay zijn, of ‘opkomen voor de juiste zaak’ of ‘aan onze kant staan’? Op elk gebied in de wereld hebben wij dit de laatste jaren gezien – bij CEO’s (topmannen van bedrijven, red.) en religieuze leiders en (vooral) bij allerlei soorten politici. De les die de chassidische meesters halen uit hun lezing van Mosjé’s streven naar volledige transparantie is dat er geen individu in dienst van de samenleving is, dat niet door het volk verantwoordelijk wordt gesteld, hoe geweldig, visionair of profetisch deze machtige man of vrouw ook lijkt te zijn.

Sjabbat sjalom